

Anna Nazarova
(Tartu)

NOOMENITE MITMUS KARJALA KEELE AUNUSE MURDES

Grammatilise kategooriana on mitmus kõikides keeltes tekkinud hiljem kui ainsus. Algselt puudus sel oma tunnus ja mitmus väljendus kas leksikaalselt või süntaksiliste vahendite abil (Алвре 1965 : 8).

Juba uurali algkeeles olid mitmuse tunnused olemas. Uurijad loevad kõige vanemaks suffiksit *t*, s.o. mitmuse nominatiivi tunnust, mis esineb nii soome-ugri kui ka samojeedi keeltes (Itkonen 1962 : 206; Collinder 1960 : 297; Ravila 1941 : 69). D. Bubrichi, B. Serebrennikovi ja P. Ravila arvates on *t* tunnusel olnud kunagi kollektiivsuse tähendus (Бубрих 1944 : 65; 1955 : 33; Серебренников 1967 : 40–41; Ravila 1941 : 69). Hiljem on sellele kandunud mitmuse tunnuse funktsioon. Antud etümoloogia on küllalt tõenäoline. Gy. Décsy ei pea võimalikuks *t*-sufiksi olemasolu uurali algkeeles, kuna ungari ja permi keeltes see puudub (Décsy 1965 : 179). Kuid arvestades enamusele läänemeresoome keeltele omast konservatiivsust ja *t* säilimist ka samojeedi keeltes, võib eelnevat seletada arengu jooksul toimunud kaoga.

Samuti on küllalt ammu tekkinud omistava tähendusega suffiksid *n* ja *k*, millel on erinevates keeltes oma etümoloogia. Uurijate arvamusend nende tunnuste eksisteerimisest ja päritolust lähevad lahku. Kaasaaegsetest läänemeresoome keeltes on nad säilinud vaid teatud vormides: *k* possessivisufiksile lõpuhõnguses (sm *kala-mme* < *kala-n-me-k, *kala-nne* < *kala-n-de-k) ja liivi keele personaalpronoomenites (lv *meG*, *teG*); *n* — ainsuse ja mitmuse 3. isiku possessiivsufiks (sm *kala-nsa* — *kala-n-sa*) (Mark 1925 : 146–152).

Nii kõikides läänemeresoome kui ka lapi ja mõnedes samojeedi keeltes on levinud mitmuse tunnus *i*. Selle kuulumine juba uurali algkeelde ei tekitanud varem mingeid kahtlusi. Kuid P. Ravila ja D. Bubrich kummutasid selle väite veenvalt, tõestades, et *i* on tekkinud alles peale volga perioodi (Ravila 1944 : 92; Бубрих 1955 : 34). P. Ravila on *i*-sufiksi seostanud genetivse *i*-ga (sm *karjoipiha*). P. Alvre oma doktoriväitekirjas toetab ja arendab edasi D. Bubrichi

seisukohta, et *-i* on tekkinud vana koha- ja kollektiivitähendusega tuletusliite *ja/jä* ühtesulamisel sõnatüvega (Alvre 1965 : 11).

Eelnimetatud mitmuse tunnustest esinesid läänemeresoome algkeeles *t* (nominatiivis) ja *i* (obliikvakäänetes).

Läänemeresoome keelte iseseisva arengu erinevatel perioodidel on mitmuse väljendamiseks tekkinud ka teisi võimalusi. Eesti ja liivi keeles saadakse mitmuse genetiiv ainsuse tüvele **t*-tunnuse liitmisel: e *kala-de*, l *kala-D*. Seda tüüpi genetiivi vorm esineb ka soome kirjakeeles ja läänemurretes: *kala-in* << **kala-ō en*.

Karjala, isuri ja vadja keeles, samuti soome keele idamurretes on laialt levinud mitmuse tunnus *loi*, *lõi*, mis võiks olla tekkinud *li* ja *o* eraldumisega tüvest (ОФУЯ II, 1975 : 54). P. Alvre arvates on *loi/lõi*-tunnus arenenud *oi*- ja *lo*- sõnade segaparadigmast. Deminutiivsete noomenite mitmuse tüvest eraldus *loi/lõi* ja kandus aja jooksul üle samatähenduslikele *oi*-sõnadele, võimaldades teha vahet mitmuse ja ainsuse tüvedes (Alvre 1965 : 898–899).

Käesoleva artikli eesmärgiks on käsitleda lähemalt mitmuse moodustamist karjala keele Aunuse murdes. Juba läänemeresoome algkeelest tuttavad mitmuse moodustamise skeemid esinevad ka Aunuse murdes: tüvi + *t* (nominatiivis); tüvi + *i*, *loi/lõi* + käandelõpp (obliikvakäänetes).

Alljärgnevalt vaatleme, kuidas moodustub mitmus erinevates noomenite tüvetüüpides. Kõikidel tüüpidel on ühesugune mitmuse nominatiiv, mis saadakse ainsuse tüvele *t*-tunnuse liitmisel, näit. *luu* : *luu-t* 'luud', *mua* : *mua-t* 'maad', *kala* : *kala-t* 'kalad', *mustu* : *musta-t* 'mustad', *koivu* : *koivu-t* 'kased', *mado* : *mavo-t* 'ussid', *harmat* : *harmua-t* 'hallid', *kirikkō* : *kirikō-t* 'kirikud', *sibi* : *sive-t* 'tiivad', *sogei* : *sogie-t* 'pimedad', *kaste* : *kastie-t* 'kasted'.

Mitmuse obliikvakäänete tunnused on *i* või *loi/lõi*.

I. Ühesilbilised noomenid.

Pika vokaali ja diftongiga lõppevate ühesilbiliste nimisõnade mitmusele on iseloomulik tunnus *loi/lõi*:¹ *luu* 'luu' : *luului-n*, *luu-loi(du)*, *luului-h*; *mua* 'maa' : *mualoi-n*, *mualoi*, *mualoi-h*; *piä* 'pea' : *piälõi-n*, *piälõi*, *piälõi-h*.

Tunnus *loi/lõi* esineb ühesilbilistes sõnades ka isuri keeles ja idasoome murretes. Läänemeresoome algkeeles moodustus ühesilbiliste nimisõnade mitmus suffiksi *i* liitumisel ainsuse tüvele: **mä-i* (Alvre 1965 : 11); hiljem *i*-lõpuline täishäälikuühend muutus diftongiks. Osas läänemeresoome keeltes need diftongid on säilinud, kuna nad olid pearõhulised. Suffiks *loi/lõi* on tekkinud hiljem. Viimane hõlbustab pika *i*- ja diftongiga lõppevate noomenite ainsuse ja mitmuse eristamist: sm *pii* : *pii-n* (ainsuses); *pii-n* (mitmuses); krjA *pī* : *pī-n*

¹ Näited on toodud mitmuse genetiivis, partitiivis ja illatiivis.

(ainsuses); *püloi-n* (mitmuses). Teiseks eeliseks näiteks soome keelega võrreldes on lihtsam mitmuse genetiivi vorm: *mua* : *mualoi-n*; *suo* : *suoloi-n*. Soome kirjakeeles ja murretes on võimalikud erinevad variandid: *mua* : *mai-den*, *mai-tten*.

Sufiksile *loi/lõi* on iseloomulik, et partitiivis väljendab see samaaegselt nii käändelõppu kui ka mitmuse tunnust: *sie* 'ilm' : *sie-lõi*; *pü* 'püü' : *pü-lõi*. Vahel võib mitmuse partitiivile liituda ka käändelõpp *du/dü* : *lü* 'луу' : *lü-loi(du)*.

Illatiiv saadakse lõpu *-h* liitumisel mitmuse tüvele: *kü* 'kuu' : *kü-loi-h*; *üõ* 'öö' : *üõ-lõi-h*. Ka kõik teised käänded moodustuvad samal põhimõttel.

II. Kahe- ja enamasilbilised noomenid.

1. a-tüved.

Tunnuse *i* liitumisel tekib nagu soome keeleski mitmuse *oi*-lõpuline tüvi. See protsess sai alguse juba läänemeresoome algkeeles, esmalt kahe-, hiljem ka kolme- ja enamasilbilistes noomenites. Karjala keele Aunuse murre on säilitanud reeglipärase *oi*-lõpulise mitmuse juhul, kui esimeses silbis ei esinenud *o* ega *u*, vaid ülejäänud vokaalid: *kala* 'kala' : *kaloi-n*, *kaloi-du*, *kaloi-h*; *vanhu* 'vana' : *vanhoi-n*, *vanhoi*, *vanhoi-h*.

Mitmuse *i*-lõpulised tüved on säilinud noomeneis, mille esimeses silbis esinesid *o* või *u*, aga ka adjektiivide võrdlusastmete, *ttoma/ttömä*-lõpuliste adjektiivide ja oleviku partisiipide käänamisel: *mustu* 'must' : *mustie-n*, *mustii*, *musti-h*; *sorzu* 'part' : *sorzien*, *sorzii*, *sorzi-h*; *suurembi* 'suurem' : *suurembie-n*, *suurembii*, *suurembi-h*; *jallatoi* 'jalutu' : *jallattomie-n*, *jallattomii*, *jallattomi-h*; *astuva* 'astuv' : *astuvie-n*, *astuvii*, *astuvi-h*.

2. ä-tüved.

Selle rühma sõnade mitmuse tüvi pärineb juba läänemeresoome algkeelest, kus *äi* > *i*: *märgü* 'märg' : *märgie-n*, *märgii*, *märgi-h*; *hädä* 'häda' : *hädie-n*, *hädii*, *hádi-h*; *silmü* 'silm' : *silmie-n*, *silmii*, *silmi-h*.

3. e-tüved.

Läänemeresoome algkeelele omane *ei* > *i* mitmuse moodustumisel on *e*-tüvelistes sõnades säilinud ka Aunuse murdes: *sibi* 'tiib' : *sibie-n*, *sibii* (-lõi), *sibi-h* (-lõih); *jogi* 'jõgi' : *jogie-n*, *jogii* (-loi), *jogi-h* (-loih); *vedehine* 'hiis' : *vedehizie-n*, *vedehizii*, *vedehizi-h*.

Küllalt laialt levinud on ka hilisem *loi/lõi*-mitmus. Paralleelselt esinevad *i*- ja *loi/lõi*-vormid kahesilbilistes *e*-tüvelistes noomenites.

e-lõpuliste sõnade kontraheerunud tüvele liitub samuti *loi/lõi*-tunnus: *kaste* 'kaste' : *kastieloi-n*, *kastieloi*, *kastieloi-h*; *aste* 'nou' : *astieloi-n*, *astieloi*, *astieloi-h*.

i-tunnuse abil moodustub mitnuse tüvi järgmistel juhtudel:

a) *ehe*-tüvelistes (*is*-, *es*-lõpulistes) noomenites: *kaunis* 'kaunis': *kaunehie-n*, *kaunehii*, *kaunehi-h*; *kirves* 'kirves': *kirvehie-n*, *kirvehii*, *kirvehi-h*;

b) *kse*-tüvelistes (*us*-, *ūs*-, *os*-lõpulistes) noomenites: *kaglus* 'krac': *kagluksie-n*, *kagluksii*, *kagluksi-h*; *lebāvūs* 'puhkus': *lebāvūksie-n*, *lebāvūksii*, *lebāvūksi-h*; *ostos* 'ost': *ostoksie-n*, *ostoksii*, *ostoksi-h*;

c) *le*-, *re*-, *ne*-, *he*-tüvelistes: *vemmel* 'kaar': *vembelie-n*, *vembelii*, *vembeli-h*; *sizar* 'ōde': *sizarie-n*, *sizarii*, *sizari-h*; *ahven* 'ahven': *ahvenie-n*, *ahvenii*, *ahveni-h*; *herneh* 'hernes': *hernehie-n*, *hernehii*, *hernehi-h*;

d) *ime*-tüvelistes noomenites: *avain* 'vōti': *avaimie-n*, *avaimii*, *avaimi-h*; *sūvāin* 'sūda': *sūdāmie-n*, *sūdāmii*, *sūdāmi-h*.

4. i- tüved.

Enamikus läänemeresoome keeltes on säilinud algkeelest pärinev *i*-line mitmus, mis aga täielikult on kadunud Aunuse murdest. *i*-tüveliste noomenite mitmuse vorm kõikides käänetes moodustub siin tunnuse *loi*, *lōi* liitumisel ainsuse tüvele: *haugi* 'haug': *haugiloi-n*, *haugiloi*, *haugiloi-h*; *kuožali* 'vokk': *kuožaliloi-n*, *kuožaliloi*, *kuožaliloi-h*.

5. u-, ū- tüved.

Selle grupi noomenid on Aunuse murdes kaotanud algse *ui*, *ūi*-diftongi. Selle asemel on levinud *loi/lōi*-tunnus, mis liitub ainsuse tüvele: *lindu* 'lind': *linduloin*, *linduloi*, *linduloi-h*; *varačču* 'arg': *varaččuloi-n*, *varaččuloi*, *varaččuloi-h*; *põlv* 'tolm': *põlviloi-n*, *põlviloi*, *põlviloi-h*.

6. o-, õ- tüved.

Analoogiliselt eelmainitud tüvedega moodustub ka siin mitmuse tüvi *loi/lōi*-tunnuse abil: *ruado* 'töö': *ruadoloi-n*, *ruadoloi*, *ruadoloi-h*; *suatto* 'heinarõuk': *suattoloi-n*, *suattoloi*, *suattoloi-h*; *kirikkõ* 'kirik': *kirikkõlōi-n*, *kirikkõlōi*, *kirikkõlōi-h*.

7. Diftongiga lõppevad tüved.

oi-, *ōi*-diftongiga lõppevatele tüvedele liitub mitmuse tunnus *loi/lōi*, kusjuures diftongi järelkomponent *i* kaob: *paimoi* 'karjus': *paimoloi-n*, *paimoloi*, *paimoloi-h*; *kāgōi* 'kāgu': *kāgōlōi-n*, *kāgōlōi*, *kāgōlōi-h*.

ei-lõpuliste sõnade ainsuse kontraheerunud tüvi (*-ie* < **-eda*) ei muutu mitmuse tunnuse *loi/lōi* liitumisel: *muigei* 'hapu': *muigieloi-n*, *muigieloi*, *muigieloi-h*; *sogei* 'pime': *sogieloi-n*, *sogieloi*, *sogieloi-h*.

Samuti moodustub mitmuse tüvi *loi/lõi*- tunnuse abil *ua-*, *uo-*, *üo-* tüvedest: *harmai* 'hall' : *harmualoi-n*, *harmualoi*, *harmualoi-h*; *ainut* 'ainus' : *ainuoloi-n*, *ainuoloi*, *ainuoloi-h*; *lühüt* 'lühike' : *lühüölõi-n*, *lühüölõi*, *lühüölõi-h*.

Kokkuvõtteks võib öelda, et noomenite mitmuse moodustamisel karjala keele Aunuse murdes esineb kolm mitmuse tunnust: *t* (nominatiivis), *i* või *loi/lõi* (obliikvakäänetes). Sellega seletub karjala keele Aunuse murde küllalt lihtne ja variantidevaene mitmuse vormistik võrreldes teiste läänemeresoome keeltega.

i-line mitmus moodustub *e*-sõnade kontraheerumata tüvedest, samuti ka *a-*, *ä-* sõnadest.

Enam on levinud *loi/lõi*-tunnuse kasutamine järgnevate tüvede mitmuses:

- pika vokaali ja diftongiga lõppeva ühesilbilised noomenid;
- *e*-lõpulised kontraheerunud tüved;
- *i*-tüved;
- *u/ü-*, *o/õ-* tüved;
- diftongiga lõppevad tüved.

Kõik mitmuse käänded saadakse käändelõpu liitmisel mitmuse tüvele. Iseloomulik Aunuse murdele on mitmuse partitiiv, mille tavaliselt puudub oma käändelõpp. Viimase funktsiooni täidab samaaegselt mitmuse tunnus, kuid vahel võib sellele täiendavalt liituda ka partitiivi lõpp *du/dü*.

Kirjandus

- Alvre, P. 1965, Morfologis-äännehistoriallinen tutkimus monikkovartalon muodostuksesta suomessa verrattuna sukukieliin. Dokt.-väitelmä, Tartu; Collinder, B. 1960, Comparative Grammar of the Uralic languages, Stockholm; Décsy, Gy. 1965, Einführung in die finnisch-ugrische Sprachwissenschaft, Wiesbaden; Hakulinen, L. 1979, Suomen kielen rakenne ja kehitys. 4., korjattu ja lisätty painos, Helsinki; Itkonen, E. 1962, Die Laut- und Formenstruktur der finnisch-ugrischen Grundsprache. — UALB, Bd. 34; Ravila, P. 1941, Über die Verwendung der Numeruszeichen in den uralischen Sprachen. — FUF, Bd. 27; Wickman, B. 1955, The Form of the Object in the Uralic Languages, Uppsala; Алвре П. 1965, Образование множественного числа в финском языке в плане сравнения с другими родственными языками (морфолого-фонетическое исследование). Автореф. докт. дисс., Тарту; Бубрих Д.В. 1944, Сравнительная грамматика финно-угорских языков // Уч. зап. ЛГУ, № 105, Ленинград; 1955, Историческая морфология финского языка, М.-Л.; Зайцева Н.Г. 1981, Именное словоизменение в вепском языке (история и функционирование форм слова), Петрозаводск; ОФУЯ, ч. 2 = Основы финно-угорского языкознания. Прибалтийско-финские, саамский и мордовские языки, Москва, 1975; Серебрянников Б.А. 1967, Историческая морфология мордовских языков, Москва.

Анна Назарова
(Тарту)

МНОЖЕСТВЕННОЕ ЧИСЛО ИМЕН В ЛИВВИКОВСКОМ ДИАЛЕКТЕ КАРЕЛЬСКОГО ЯЗЫКА

Резюме

Множественное число как грамматическая категория появилось во всех языках позднее категории единственного числа. В уральском праязыке существовали специальные показатели для выражения множественности. В прибалтийско-финском праязыке употреблялись признаки *t* (в номинативе) и *i* (в косвенных падежах). В периоды самостоятельного развития языков появились и другие показатели, например: *t в генитиве мн. ч. в эстонском, водском и финском языках; *loi/lõi* в карельском, ижорском, водском языках и в восточных диалектах финского языка.

В ливвиковском диалекте карельского языка употребляются показатели *t* (в номинативе) и *i* или *loi/lõi* (в косвенных падежах). Признак множественного числа *i* присоединяется к дву- и многосложным основам на *e* кроме усеченных, а также к основам на *a*, *ä*.

Более распространенной является форма множественного числа с показателем *loi/lõi*, которая характерна для односложных имен на долгую гласную или дифтонг; для дву- или многосложных основ на *e* (усеченных), на *i*, *u*, *ü*, *o*, *õ*, а также основ на дифтонг.